

L'art d'Oceania

Xavier Belanche

Febrer de 2020

Resum

Breu introducció a l'art d'Oceania, en particular de les cultures Lapita, Polinèsia i Melanèsia

L'art d'Oceania

Quan parlem de l'art d'Oceania ens referirem a totes aquelles manifestacions artístiques de les diferents cultures que formen part d'aquest continent. Un dels trets més diferenciadors i rellevant de l'art d'Oceania és la seva insularitat respecte a altres civilitzacions a causa de la dispersió de la població per les diverses illes i arxipèlags. Un altre tret característic de l'art d'Oceania és la seva temàtica religiosa i una realització de les representacions amb caràcter realista, però també hi ha una presència important dels motius geomètrics de finalitat simbòlica.

D'acord amb els diferents estudis antropològics, es distingeixen tres grans grups ètnics principals:

- els aborígens australians primitius
- els *papis*, presents a Nova Guinea i arxipèlags propers
- els descendents dels austronèsics, presents a Oceania Propera i Oceania Llunyana, que inclou Micronèsia, dels quals procedeixen

els pobles polinesis que poblen el gran triangle polinesi: Hawaii, Rapa Nui i Nova Zelanda.

En el marc dels estudis d'història i fonaments de les arts, ens centrarem de manera molt general en les manifestacions artístiques de la cultura **Lapita**, la **Polinèsia** i la **Melanèsia**.

Orígens. La cultura Lapita

Una de les fites que més impressiona i interessa als arqueòlegs que estudiem en el continent Oceànic és la troballa de noves peces de terrissa o ceràmica *Lapita* al llarg del grup d'illes disperses per l'oceà Pacífic. Gràcies a aquestes troballes els arqueòlegs disposen de les evidències de com els lapites van poblar una extensió de milers de kilòmetres a través del Pacífic, des dels confins del sud-est asiàtic, a través de les illes sovint anomenades Micronèsia (que inclou els Estats federats de Micronèsia, Guam, Kiribati, Illes Marianes, Illes Marshal, Nauru, Palau i les illes Wake), Melanèsia (que inclou les illes i grups insulars de Fiji, Nova Guinea, illes Salomó i Vanuatu), Pacífic central o Polinèsia.

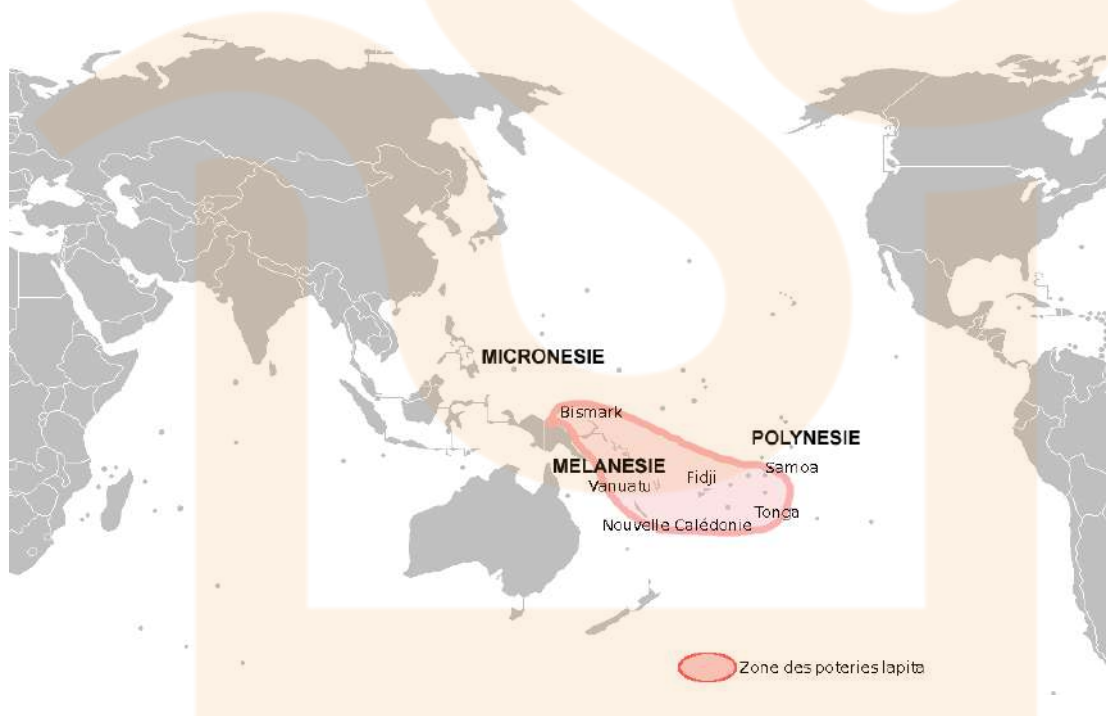


Figura 1: Regió d'Oceania on s'han localitzat restes de ceràmica Lapita

Encara que els habitants de les illes del Pacífic són propietaris de relats profusament rics sobre com els seus avantpassats van explorar el seu “mar d'illes”, no va ser fins al segle XVIII quan Europa, sota el signe de la Il·lustració, va començar a preguntar-se com aquelles cultures indígenes,

amb sistemes primitius de navegació i embarcaments precaris segons la seva òptica occidental van aconseguir poblar una gran part de les illes. Des de la figura de l'explorador i cartògraf anglès James Cook, que va contribuir a augmentar els coneixements europeus de l'oceà Pacífic, així com a responsable de la creació de la cartografia naval de grans zones del Pacífic amb enorme precisió (va trobar la famosa illa de Pasqua i les illes Sandwich, més conegudes com a illes Hawaii) fins a finals del segle XIX, diferents conjectures i especulacions van superposar-se sense tenir gaire en compte o amb literal desacord amb els mateixos sistemes de coneixements dels illencs.

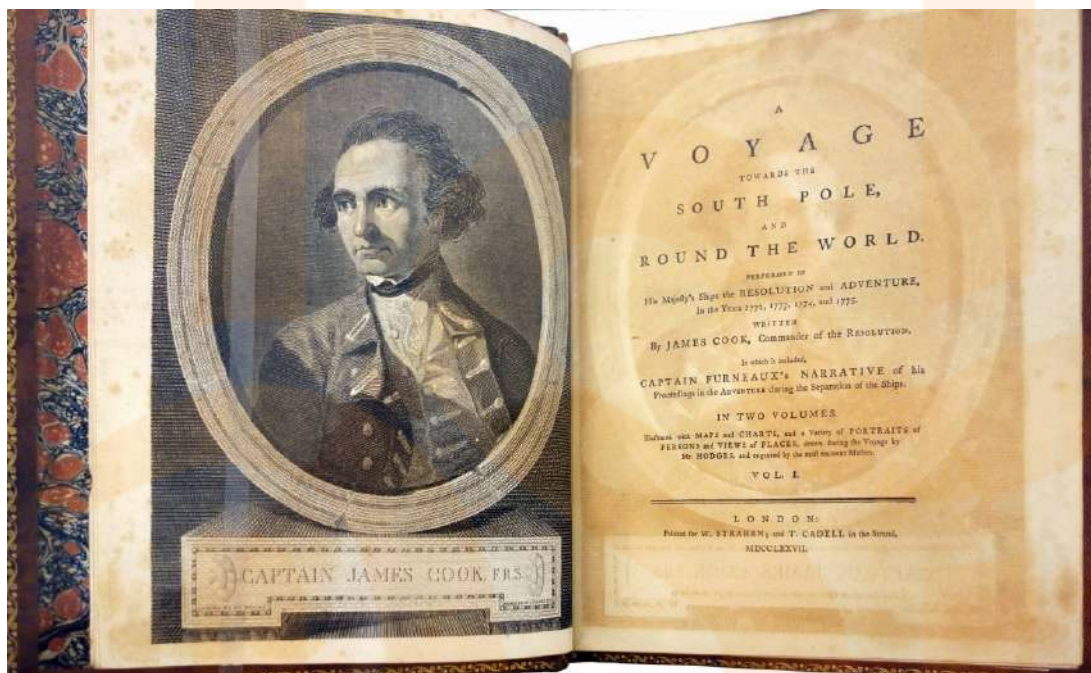


Figura 2: Captain James Cook, *A voyage towards the South Pole, and round the World. Performed in His Majesty's ships the Resolution and Adventure, in the years 1772, 1773, 1774, and 1775*, Londres, 1777)

No va ser fins al moment que els arqueòlegs van aplicar la tècnica coneguda com a estratigrafia als descobriments arqueològics del Pacífic quan van determinar que, entre els anys 4000 i 3500 abans de la nostra era, un petit poblat provinent de la zona de Taiwan (al sud-est asiàtic) van arribar amb canoa a les platges de l'arxipèlag de Bismarck. Aquest primer assentament, batejats com a **Lapites** (anomenats així per la platja d'illa de Nova Caledònia on es van trobar un gran nombre de tests de ceràmica), parlaven un idioma diferent dels poblats que varen trobar. Aquelles poblacions locals havien estat vivint a l'illa més gran coneguda avui dia com a Nova Guinea i les illes circumdants entre uns 60.000 i 40.000 anys. A banda d'una cultura i idioma diferent, els lapites tenien uns grans coneixements de na-

vegació superiors als poblats locals, així com una fabricació de ceràmica amb una decoració força singular. Només podem teoritzar que, per diferents motius (socials?, polítics? ambientals?) van haver de sortir a la mar a la cerca de nous territoris per assentar-se i viure. Aquests desplaçaments al llarg del Pacífic justificaria el fet d'haver-ne trobat els fragments de ceràmica amb característiques estilístiques més que similars de tests distribuïts a través de quilòmetres d'illes.

Si esteu molt interessats en aquest aspecte arqueològic de la cultura Lapita i dels seus assentaments, cliqueu el [següent enllaç](#) que apunta a l'article en anglès **New direction in human colonisation of the pacific. Lapita Settlement of South Coast New Guinea.**

La terrissa Lapita

La terrissa Lapita va ser modelada fonamentalment a mà, sense l'ajuda d'un torn i tampoc s'han trobat jaciments o evidències arqueològiques de forns lapites. Això ens porta a pensar que els lapites col·locaven l'argila seca en focs oberts per endurir-los (els descendents de la cultura Lapita i d'altres àrees limítrofes encara fan servir aquesta tècnica per a la creació i manipulació d'objectes de terrissa).

Recordeu que els primers artesans especialitzats en la manipulació de la terrissa van aparèixer a Mesopotàmia, quan van inventar els estris per treballar millor l'argila, com són el torn i el forn per coure-la.

El conjunt general d'objectes de terrissa lapita corresponen a bols de factura molt simple, alguns amb pedestal i altres amb el fons pla. Sabem que no van ser utilitzats per cuinar perquè de totes les restes arqueològiques trobades no hi ha presència de residus de carbó. En canvi, s'assumeix com a teoria vàlida que aquests tests i bols servien com a recipients per servir menjar; els de grans dimensions per emmagatzemar.

Els artesans lapites barrejaven l'argila amb una sorra específica que els hi permetia aconseguir major solidesa i, per tant, evitar l'elasticitat de l'argila en el procés de cocció. Aquesta argila i sorra és pròpia de certes àrees del Pacífic. D'acord amb una anàlisi de les matèries primeres de la zona s'ha descobert que no en totes les illes disposaven d'aquest tipus d'argila i, per tant, s'entén que l'aparició d'aquests recipients de la cultura Lapita van ser importats. Això ens porta a pensar que el poble Lapita va tenir els mitjans i la necessitat de viatjar i comerciar a través d'extensions d'espai geogràfic



Figura 3: Ceràmica Lapita originària de Vanuatu. Font: [Wikipedia](#)



Figura 4: Fragments de terrissa que pertanyen a la cultura Lapita

força significatives.

Un altre aspecte notable d'aquests fragments, a banda de les seves qualitats materials, és que comparteixen una gramàtica visual susceptible de ser analitzada. La decoració de la ceràmica Lapita és força rica i proporciona un altre element d'informació important per comprendre millor la seva cultura.

Una gramàtica visual

La decoració de la terrissa de la cultura Lapita consisteix en motius estampats i incisions que s'ajusten a un conjunt visual de patrons força regulars i estructurats. Aquestes incisions es van aplicar a la superfície del recipient mitjançant un segell dentat o a través d'una punta afilada. Els segells els hi permetia dibuixar els patrons de formes lineals i corbes de longituds diferents, així com formes rodones. Els tipus de patrons van des de formes geomètriques simples fins a dissenys de cares antropomòrfiques.

Els arqueòlegs sostenen que els responsables de decorar les olles van utilitzar una gamma molt restringida de motius i els van combinar de manera específica en àrees particulars de les olles. En altres paraules, els antics que decoraven les olles seguien les regles d'un sistema de disseny definit. Com assenyala Kirch¹:

encara que mai sapiguem el que estava en la ment d'aquests alfarers i dissenyadors, podem entendre en un sentit més formal o estructural el seu sistema d'art i disseny i usar-ho com una eina per rastrejar la història de Lapita en el temps i l'espai.

Polinèsia

Les illes del Pacífic oriental són conegudes com a *Polinèsia*, mot derivat del grec polí = 'molts', i nesi = 'illa'. La zona que compren la Polinèsia pot dibuixar-se en forma de triangle on identificaríem, com a vèrtexs d'aquest triangle, l'illa de Nova Zelanda al sud, Hawaii al nord i Rapa Nui a l'est. Tot i que el conjunt d'illes estan separats per distàncies de milers de quilòmetres, aquestes mostren un entorn ambiental i hologràfic molt similar i van ser ocupades per poblats d'una mateixa herència cultural. Les illes de Fiji i Tonga, a l'oest de la Polinèsia, van ser ocupades fa

¹Patrick Vinton Kirch, *The Lapita Peoples: Ancestors of the Oceanic World* (Cambridge, Mass.: Blackwell, 1997).

aproximadament 3000 anys, mentre que Nova Zelanda va ser poblada l'any 1200 de la nostra era.

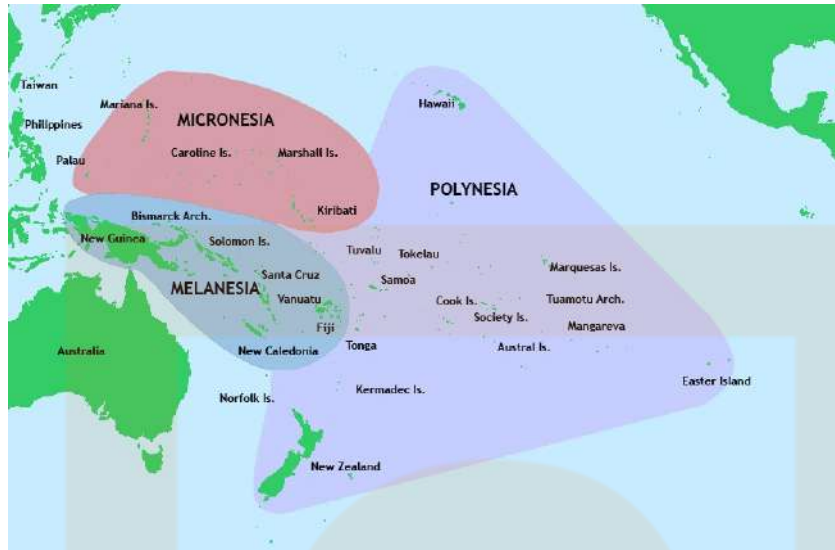


Figura 5: Mapa de la Polinèsia

Les poblacions que van assentar-se a les diferents illes de la Polinèsia van ser uns excepcionals constructors d'embarcacions, fet que els va permetre navegar i ocupar les diferents illes que conformen el triangle de la Polinèsia. Van ser també experts grangers i artesans consumats de la fusta, fibra i plomes per crear objectes d'una gran bellesa visual. D'altra banda també van ser grans oradors, poetes, músics i ballarins. S'han identificat onze llengües molt vinculades entre elles que es parlaven a tota la regió; de fet, eren tan similars que un tahitià que va acompanyar al capità Cook en el seu primer viatge, va poder conversar amb els illencs de Nova Zelanda separats en distància a més de tres mil quilòmetres entre ells.

Les societats eren jeràrquiques i aquelles persones que formaven part d'un ranc superior eren considerats com a descendents directes dels déus. Aquests déus eren molt presents en la configuració de les societats de la Polinèsia i, naturalment, les manifestacions artístiques van anar adreçades a la representació escultòrica d'aquells amb materials com la fusta, les plomes o la pedra.

Una de les escultures més representatives de l'art de la Polinèsia és la figura del déu hawaià, *Ku-ka'ilimoku*, tallada amb fusta i d'una alçada de gairebé tres metres.

Aquesta escultura certament força intimidatòria va ser erigida al llarg del regnat de Kamehameha Primer, unificador de les illes Hawaianes al final del segle XVIII i principis del segle XIX.



Figura 6: Figura del déu de la guerra Ku-ka'ili-moku, probablement, 1790-1810, C. E., 272 cm d'alt, Hawaii

Artistes o artesans?

A les societats de la Polinèsia, la figura de l'artista no existia i, per tant, es desconeix cap referència a noms i cognoms dels creadors de les diferents manifestacions artístiques disponibles avui dia. En canvi, sí que resulta interessant diferenciar uns rols de gènere segons era l'activitat creadora i, per tant, va permetre l'accés a les dones a la formació de les tècniques i eines per a la creació d'obres artístiques. En aquest sentit, la diferència de gènere va implicar als homes treballar amb materials durs, com la fusta, la pedra o els ossos per representar formes i objectes associats al regne sagrat dels rituals i, en el cas de les dones, van treballar materials tous, en particular l'ús de fibres per a la creació d'estores com també la producció de formes i objectes efímers basats en fulls i flors.

Un cas d'estudi molt popular: els *moai* de Rapa Nui

L'illa de Pasqua (també anomenada pels seus habitants com a *Rapa Nui*) és molt coneguda per les seves estàtues de pedra de figures humanes, conegudes com a *moai* (que significa justament estàtua). Els *moai* van ser tallats al voltant del segle XI fins al segle XVIII de la nostra era. Es creu que el propòsit d'aquestes enigmàtiques escultures era la commemoració dels avantpassats importants del poblat. En aquest interval de temps es van realitzar fins a gairebé 900 *moai* (887 per ser més exactes).

No tots els moais són idèntics. La mida i la complexitat de les seves formes van augmentar amb el pas del temps. Trobem moais fets amb basalt, però generalment van ser realitzats amb pedra volcànica originària de l'illa.

Amb l'adopció del cristianisme a mitjans del segle XIX, els moais dempeus van ser enderrocats.

Melanèsia

Al nord i est d'Austràlia es troben les illes conegudes com a Melanèsia. Aquestes illes formen part d'una de les regions culturalment més complexes del món: s'han arribat a identificar uns 1.293 idiomes parlats a través de les Illes Salomó, Vanuatu, Nova Caledònia i de l'illa de Nova Guinea. Aquesta regió és també d'una gran antiguitat: els assentaments daten de fa 45.000 anys on, per exemple, les Illes Salomó correspondria a uns 35.000 anys mentre que Vanuatu i Nova Caledònia daten d'uns 4000 anys.



Figura 7: Moais



Figura 8: Tres vistes de moai *Hoa Hakananai'a* (“amic perdut o robat”), 1200 d.C. , 242 x 96 x 47 cm, basalt, probablement fet a Rano Kao, Illa de Pasqua (Rapa Nui), Trobat al Centre Cerimonial de Orongo

Societats de petita escala

Al llarg de Melanèsia la gent vivia en societats de petita escala sovint sense sistemes de lideratge forts. En canvi, les comunitats estaven subjectes a vincles familiars i per complexes xarxes de comerç i intercanvi. Les rutes comercials podien vincular comunitats llunyanes, i el comerç de viatges en canoa cobria extenses distàncies. La ronda diària de la jardineria d'aliments, la caça i a les zones costaneres, de la pesca, es van enriquir amb molts rituals, sovint amb la producció d'objectes notables com les famoses *talles de Malangan* de Nova Irlanda i les decoracions corporals. En general, els melanesis no adoren déus, però reconeixen als esperits ja altres éssers que comparteixen el paisatge amb ells i els seus avantpassats.



Figura 9: Màscares de Malangan al museu etnològic de Berlin. Font: [Wikipedia](#)

Els europeus van passar per primera vegada per aquestes illes a la fi del segle XVI, però el contacte regular només va començar a mitjans del segle XIX.

Cas d'estudi: la Pedra d'Ambum

La pedra d'Ambum és una talla de pedra magistralment feta a mà, creada fa uns 3.500 anys a les terres altes de la illa que ara coneixem com a Nova Guinea. Qui va tallar realment i para quin propòsit original no se sap. No

obstant això, la pedra d'Ambum tenia una vida com a objecte religiós per a un grup de persones en Papua Nova Guinea abans de convertir-se en un artefacte estètic bell i intrigant de la exotica en una galeria occidental. Més recentment va sofrir un contratemps que ho va deixar trencat, i la publicitat al voltant d'això va empènyer la pedra d'Ambum en debats polítics en curs sobre qui posseeix els artefactes històrics. Cada capítol de la història d'aquesta talla s'ha embullat amb intriga personal i política, i narra una història més gran sobre la colonització i el canvi i l'evolució de les estructures de poder.

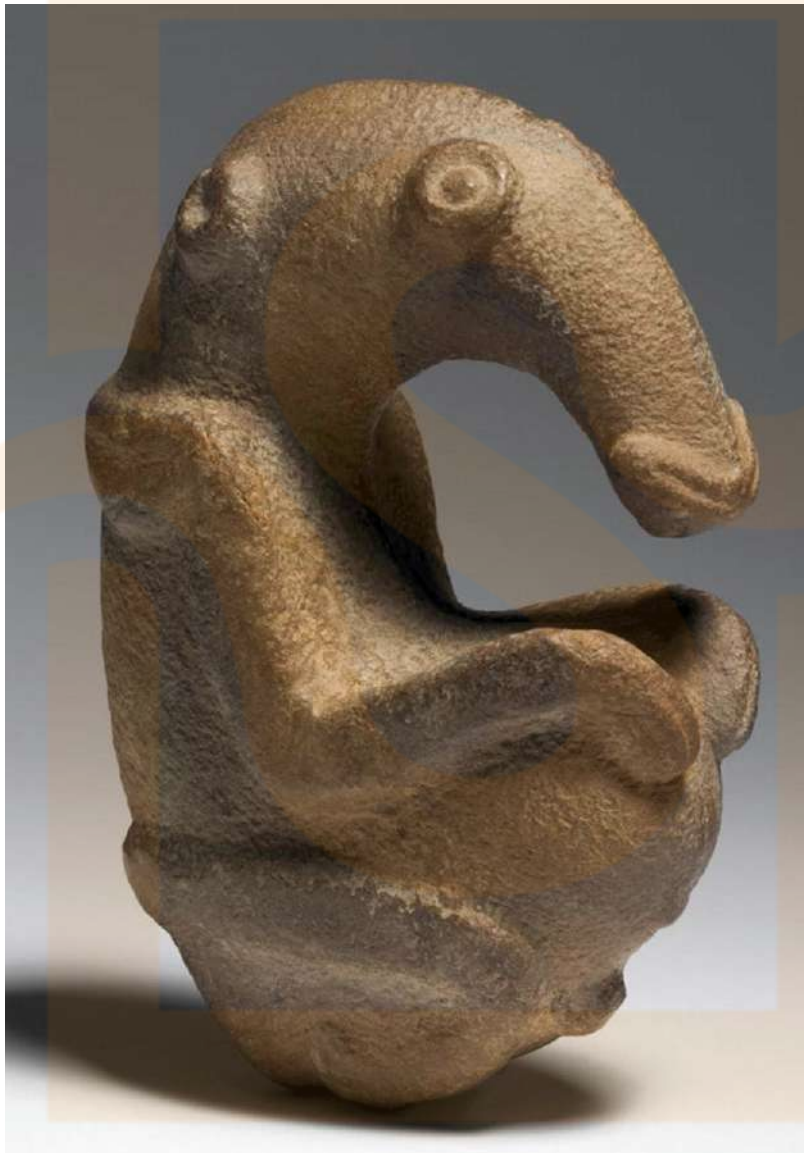


Figura 10: La pedra d'Ambum. Font: [National Gallery of Australia](#)

La pedra d'Ambum és molt valorada per diferents raons, no només per la seva antiguitat -de totes les escultures fetes a Oceania és una de les més antigues- sinó per les seves qualitats escultòriques. Presenta una forma

visualment agradable i mostra una superfície llisa, fet que suggereix un domini elevat del treball escultòric de la pedra. Cal afegir que la pedra base d'aquesta escultura està extreta de la *grauvaca*, un tipus de roca detrítica i sedimentària molt dura, que sovint té línies de fractura i venes que revelen la seva edat i formació. Les roques grauvaques han estat sotmeses a quantitats significatives de moviments tectònics, de pressió i calor durant llargs períodes, fet que aquestes roques a les illes del Pacífic mostren una antiguitat de més de 300 milions d'anys. Penseu llavors en què pots significar l'acció de tallar una forma com la pedra d'Ambum amb aquestes qualitats formals de simetria, així com un aspecte visual agradable.

